

INTERNATIONAL JOURNAL OF CREATIVE RESEARCH THOUGHTS (IJCRT)

An International Open Access, Peer-reviewed, Refereed Journal

प्रा. द. पं. जोशी यांचे अनुवादाचे वेगळेपण

प्रास्ताविक

अनुवादित मराठी पुस्तकांचा इतिहास पाहिला तर खूप पूर्वीपासून मराठीत अनुवाद होत आलेले आहेत. रामायण, महाभारत, सारख्या पुराणकथा किंवा महाकाव्य, ज्ञानेश्वरी, संस्कृत नाटक, उपनिषदांमधील कथा, हॅरी पॉटर, अरेबियन नाईट्स, पंचतंत्र, इसापनीती, हॅम्लेट असे विविध माहितीपर, ऐतिहासिक, तत्त्वज्ञानविषयक, कलाविषयक, अध्यात्मविषयक, मूळ इंग्रजीतील दर्जेदार वाङ्मय असे अनुवादित स्वरूपातील साहित्य आपल्या मातृभाषेतून वाचताना अधिक सहज वाटते.

म्हणजे विभिन्न भाषांना आणि या भाषांमधील लेखक, वाचकांना जोडणारी एक महत्त्वाची कडी म्हणजे अनुवाद.^१ आपल्या आवडिच्या विषयाचे किंवा वाचण्यासाठी आवश्यक असणारे परभाषिक पुस्तक हे जेव्हा आपण हस्तगत करण्याचा प्रयत्न करतो तेव्हा ते उपलब्ध असेलच असे नाही. अशावेळी त्या पुस्तकाची अनुवादित प्रत देखील आपली गरज सहज भागविते. भएकूणच अनुवादित पुस्तकांमध्ये वैविध्यपूर्णता आढळते. साहित्याच्या पलीकडे जाणारे अनेक विषय वाचकांना खुणावत असल्यामुळे आणि असे विषय मराठीत कमी प्रमाणात हाताळले जात असल्यामुळे परभाषेतील अशी पुस्तकं अनुवादित करण्यावरचा भर वाढतो आहे.^२

भ्रष्टाविक अनुवाद हे शास्त्र आहे की कला, अनुवादाची नेमकी व्याख्या आणि स्वरूप किंवा श्रेष्ठ अनुवादाची लक्षणे वगैरे अॅकॅडेमिक बाबींचा विचार करण्यापूर्वी एक गोष्ट नमूद करणे अगत्याचे वाटते. ती म्हणजे अनुवाद ही एक अतिशय महत्त्वाची वाङ्मयीन आणि सांस्कृतिक घटना असते. अनुवाद हे एक महत्त्वाचे सांस्कृतिक सामाजिक कार्य आहे. अधिकाधिक अनुवाद होणे हे त्या भाषेची समाजाची आणि संस्कृतीची उन्नती होण्यासाठी महत्त्वाची घटना आहे. एक मौलिक वाङ्मयीन कार्य या भावनेने अनेकविध भाषांतील सर्व प्रकारच्या आणि दर्जाच्या उत्तमोत्तम साहित्यकृतींचे

प्रतिभावंतर सर्जनशील व सक्षम लेखकांनी केलेले उत्कृष्ट अनुवाद मोठ्या प्रमाणावर आणि सातत्याने येत राहणे याला मी 'उत्तम अनुवादसंस्कृती' असे म्हणेन. एकूण अनुवादसंस्कृती वाढवायची तर प्रकाशक लेखक जाणकार आणि विविध संस्थांनी एकत्र येऊन काम करायला हवे. उत्तमोत्तम अनुवाद मराठीत येणे हे वाचक लेखकप्रकाशक या सर्वांनाच लाभदायक आहे हे समजून काम करायला हवे त्यात एकवाक्यता आणि सुसूत्रता आणून उत्तम अनुवादसंस्कृती निर्माण करणे अगत्याचे आहे^{२३}

मामा वरेरकर लीना सोहोनी कुमुदिनी रांगणेकर भाणराभागवत भाणविण्वरेरकर कविता महाजन वीणा मुळे विलास गीते विजय तेंडुलकर जी एण कुलकर्णी पुण लण देशपांडे हण अण भावे भाऊ धर्माधिकारी उमाकांत ठोंबरे नाण सीण फडके विण वाण शिडवाडकर अनंत काणेकर मंगेश पाडगावकर साने गुरूजी दण पण जोशी मृणालिनी गडकरी अशी अनुवादकाची भव्य परंपरा मराठी साहित्याला लाभली आहे

पूर्वीच्या काळात अनुवादापेक्षा रूपांतर करण्याकडे अनुवादकाचा कल असायचा पण आता विश्व संकुचित होत आहे माणसे एकमेकाला जोडली गेली आहेत पाश्चिमात्य किंवा स्वदेशातील इतर प्रांतांतील संस्कृती भाषा जीवनशैली समाज रचना राहणीमान रूढी परंपरा म्हणी वाक्प्रचार यांची वाचकाला चांगली ओळख झाली आहे याचा सरळ परिणाम साहित्यिकांच्या थेट अनुवाद करण्यावर झाला आहे स्थळकाळाचा परिचय वातावरण निर्मिती विषयाची पार्श्वभूमी न सांगता थेट विषयाला हात घालून अनुवाद होताना दिसतो परभाषिक पुस्तकांच्या वाढिला मराठी वाचकांची व गुणी अनुवादकांची वाढती संख्या काही अंशी कारणीभूत आहे अनुवादित साहित्याची मागणी दिवसोदिवस वाढत आहे अनुवादित साहित्य वाचल्याने त्यातील विषयाबरोबरच मूळ लेखकाचे व्यक्तिमत्व गृहितके विषयातील पारंगतता वाचकाला धरून ठेवण्याची कला इण गोष्टींचा बोध होतो

विश्लेषण

भारत देशात असंख्य भाषा बोलल्या जातात. सामान्यतः द्वैभाषिक असलेल्या भारतीयाला भिन्न भाषा आणि मातृभाषा यातील दुवा कमी करण्यासाठी अनुवादकाची आवश्यकता आहे. म्हणूनच अनुवादाला पर्याय नाही. स्वतःचे अनुभव आंतरराष्ट्रीय व्यवहारापर्यंत अनुवादाचे क्षेत्र व्यापक बनले आहे. प्रा. द. पं. जोशी बहुभाषिक होते. त्यांचा लक्ष्यभाषा व स्रोतभाषा अशा दोन्हीवरही प्रभुत्व होते. भाषांतर करताना अनुवादाचे नियम पाळले जावेत यावर त्यांचा कटाक्ष असे. तेलुगु, कन्नड, तमिळ ह्या दक्षिण भाषांबरोबरच हिंदी, उर्दू या भाषेतील उत्तमोत्तम साहित्य अनुवाद स्वरूपाने मराठी वाचकांना देण्याचे काम द. पं. नी. चोख बजावले हे त्यांचे वैशिष्ट्य. मराठी अभाषिक प्रांतात राहून द. पं. नी. मराठी वाचकांत साहित्याची जागृती व गोडी निर्माण केली. त्यांनी अनुवाद करताना मराठीचा अतिरेकीपणा केला नाही. द. पं. ची अनुवादसंस्कृती वाढण्याचे कारण ते मुळातच एक संस्था होते. 'पंचधारा' या मराठी साहित्य परिषदे, हैदराबादच्या त्रैमासिकाच्या निर्मितीसाठी द. पं. नी. अनुवादक, संपादक, प्रकाशक, लेखक, मराठी साहित्य परिषदेचे अध्यक्षपद अशा भूमिका पार पाडल्या.

श्री. के. सच्चिदानंद या मल्याळम कवीचे 'माझे जीवन. माझी कविता' हे आत्मवृत्तपर लेखन केले आहे. या मूळ लेखनाचा मराठी अनुवाद जोशी यांनी आपल्या तेवढ्याच ओघवत्या शैलीतून केला आहे. कवी आपले काव्यसंस्कार, बालपण, तरुणपण यासोबतच कौटुंबिक पार्श्वभूमी, कुळकायदा, कवींची शाळा, बालपणीचे अनुभव या सर्वच भागांवर यातून भाष्य करतो. याचा अत्यंत समर्पक व मुळाबरहुकूम अनुवाद जोशी यांनी केला आहे. त्यांचा कवी म्हणून घडण्याचा काळ, प्रभाव, संस्थांचे हातभार, मल्याळम भाषेत झालेल्या आकृतिबंधातील परिवर्तनाची नोंद, भावात्मकता, विचारसरणीतील पोकळपणा इत्यादीविषयी सच्चिदानंद यांनी आपले विचार यातून मांडले आहेत. काव्य काय असते? याविषयी आपले विचार सच्चिदानंद यांनी मांडले आहेत. ते म्हणतात, भक्तविता हा काही चौकड्यांच्या रचनांचा खेळ नसून अगम्य, अमूर्त अशा रहस्यांचे उद्घाटन आहे. किंबहुना जे अनाकलनीय महासागरातून उसळून वर आलेले द्रव्य आहे त्यामुळेच कविता ही मूक व वंचितांची वाणी होय.४

आझमी हे एक मान्यवर कवी. त्यांनी आपल्या कवितांमधून कायम शोषितांचा, पराधीन व परित्यक्त जीवन जीवनाचे जगणे वाटायला आलेल्या गटाचे प्रतिनिधित्व केले. त्यांच्याविषयी डॉक्टर खमर रईस लिहितात, 'आपल्या अवतीभोवतीच्या दुरूखी व कष्टी माणसांचे उच्छ्वास त्यांनाही पोळत

होतेच ते बघून त्यांच्या मनात परिस्थितीबद्दल तीव्र घृणा निर्माण होत होतीच या समाजाने एकीकडे श्रीमंताचा व लब्धप्रतिष्ठितांचा एक वर्ग निर्माण केलाच तसाच दुसरीकडे बहिष्कृतच उद्ध्वस्त जीवन जगणाऱ्यांचाच एकीकडे शासकांचाच शोषकांचा गट तर दुसरीकडे पराधीन जीवनाचे वाटेकरी असलेला शोषित गटच सभ्यपणाचे बुरखे व सुसंस्कृतपणाचे आवरण ल्यायलेली ही मंडळी प्रत्यक्षात सर्व प्रकारची दुष्कृत्ये बिंबोभाट करीत होतीच”^५ कैफ आझमी व इतर अनेक हिंदीच उर्दू कवींच्या काव्यविषयी त्यांना आस्था वाटतेच

दखनी भाषेमध्ये अनेक रचना लिहिल्या आहेतच कांही दखनी भाषेतील रचनांचेर संत रामदास यांचा खोलवर परिणाम जाणवतोच असे मराठी अभ्यासकांचे मत आहेच या संदर्भात दच पंच आपली भूमिका खालीलप्रमाणे मांडतातच यापैकीच दखनी भाषेत लिहिलेले ‘मनसमझावनश्च या काव्यावर त्यांचा प्रभाव ठळकपणे जाणवतोच संत रामदास यांचे ‘मनाचे श्लोकश्च या रचनेचे भाषांतर म्हणजे ‘मनसमझावनश्च अशी नच रच फाटक यांनी एका ठिकाणी मांडणी केली आहेच तरी त्यात सत्यांशाचा अभाव आहेच असे असले तरी या दखनी काव्यावरचा त्यांचा प्रभाव स्पष्टपणे जाणवतो हे मात्र तेवढेच सत्य आहेच

भारताच्या फाळणीवेळच्या विदारक परिस्थितीवर आलोक भल्ला यांनी ‘भारताच्या विभाजनाचा इतिहासच स्मरण व त्याचे कथासाहित्यातील प्रारूपश्च हा लेख इंग्रजीमध्ये लिहिला आहेच त्याचा मराठी अनुवाद दच पंच नी केला आहेच ते लिहितातच भबालवयात पाहिलेल्या व ऐकलेल्या आक्रोशाने व आकांताने माझ्या कोवळ्या मनाला चरे पडले आहेतच त्या काळातील भयानक घटनांनी न धास्तावलेले व कायम अधू न झालेले क्वचितच एखादे कुटुंब असेलच हातात रक्ताने बरबटलेल्या तलवारीच भाले नाचवीत बेभानपणे जयघोष करीत घोंगावत येणाऱ्या झुंडीपासून गडद अंधाराच्या कुठल्यातरी कोपऱ्यात जीव वाचविण्यासाठी धडपड करणारे केविलवाणे कुटुंब क्वचितच कोठे राहिले असेल व त्यातून केवळ किडूक.मिडूक मिळवण्यासाठी एकमेकांच्या जीवांचा घास घेण्याची किळसवाणी कृती म्हणजे पुढे आयुष्यात काय वाढून ठेवले आहे याची मला पूर्वसूचनाच वाटायचीच याच वातावरणात मला लहानाचे मोठे व्हायचे होतेच कसले होते हे जगच ठगच पेंढाऱ्याचा हा बेभान जमाव तोंडाने रासवट शिव्या.शापांचा कर्कश गोंगाट करीतच इतिहासातील मढी उकरून त्यांचा जयघोष करीतच खूनच मारामाऱ्याच लुटालुटच जाळपोळ यांचे अनिर्बंध थैमान घालणारा हा जमाव!”^६ या घटनांचे पडसाद सर्वसामान्यांच्या जीवनात अमुलाग्र बदल करणारे ठरलेच तत्कालीन काळातील संवेदनशीलच तरल मनाच्या लेखक.कवींना या परिस्थितीने वेडेपिसे केलेच याचेच प्रतिबिंब त्यांच्या साहित्यातून

पहावयास मिळतेच कृष्णा सोबतीए राही मासूम रजाए इन्तिजार हुसेनए मोहन राकेशए कुर्तुलैन हैदरए सादत अली मंटो इत्यादी साहित्यिकांच्या साहित्यातून फाळणीच्या भळभळत्या जखमा दिसतातच

उर्दूमधील एक नामवंत कथालेखिका जिलानी बानो त्यांची 'पत्थराचा राजकुमार' या कथेत त्यांनी स्त्रियांच्या दुय्यमत्वाकडे निर्देश केला आहेच स्त्री म्हणजे पराधीनता केवळ पुरुषांच्या मनावर चालणारे यंत्रे तिच्या स्वातंत्र्याला दिलेला नकार अशा बाबीकडे लक्ष वेधले आहेच समाजातील सर्वच पुरुष सारखे नाहीतच काही पुरुष स्त्रियांच्या स्वत्वालाए स्वतंत्र व्यक्तिमत्वाला आधार देतातच त्यांनाही स्वतःच्या मनाप्रमाणे जगण्याचे स्वातंत्र्य बहाल करतातच बानो आपल्या या कथेत लिहितातए भबेहनजीए तुम्ही म्हणता ते खरे आहेच प्रेमाच्या आणि भक्तीच्या हाताने दगड जरी कातला नाए तरी परमेश्वर तेथे प्रत्यक्ष साकार होतो आणि वासनेनं वखवखलेले हातदेखील एखाद्या स्त्रीला पत्थरदेखील बनवू शकतातच^{१०} यातून त्यांनी माणसाच्या मनातील खोटए वासनाए निर्मळ प्रेमभावना या अंतरंगातील भावनेचा विचार या कथेत मांडला आहेच

सय्यद सलीम हे तमिळमधील एक प्रसिद्ध कथालेखकच त्यांची 'तलाक' ही कथा त्यांच्या वेगळेपणाची साक्ष देतेच या कथेत त्यांनी मुस्लिम समाजात 'तलाक' ही सामान्य बाब समजली जातेच मुस्लीमधर्मिय एखादी व्यक्ती अत्यंत साध्याए शुल्लक कारणासाठी तीन वेळा 'तलाक' 'तलाक' 'तलाक' म्हणून आपल्या पत्नीशी काडीमोड घेऊ शकतोच जरी याला मुस्लिम शरीयतनुसारए कायद्यानुसार मान्यता असली तरी माणुसकीच्या पातळीवर हे कितपत योग्य आहेच हा प्रश्न सलीम यांनी आपल्या कथेतून मांडला आहेच या कथेचा हिंदी अनुवाद निर्मलानंद वात्सायन यांनी केला आहेच तर मराठी अनुवाद दच पंच नी केला आहेच वेगवेगळ्या भाषेतील दर्जेदार कथांचा अनुवाद करून त्या भाषेतील संकेतए परंपराए लेखकांची अनुभवकक्षाए विचारसरणीए इत्यादीचा परिचय दच पंच नी मराठी वाचकाला करून देण्याचा प्रयत्न केला आहेच

दच पंच जोशी यांनी 'आगीचा दरिया' या नावाने कुर्तुलैन ऐन हैदर या उर्दू लेखिकेच्या कादंबरीचा मराठी अनुवाद केलाच प्रस्तुत 'आगीचा दरिया' या कादंबरीचे शीर्षकच मुळात 'आग' आणि 'दरिया' या विरोधी असणाऱ्या प्रतिमांच्या सूचनातून लेखिकेला काही सुचवायचे आहेच 'दर्या' या शब्दाच्या जागी सागरए समुद्र हे जलतत्व न सुचवता त्याची अथांगता सुचवायची आहेच आणि 'आग' ही लाक्षणिक प्रतिमा वापरून क्षोभए तुफानए वादळए सैरभैर करणारे असे निसर्गतत्व सुचवायचे आहेच प्रस्तुत कादंबरीमधून अडीच हजार वर्षापासूनचा पट लेखिकेने मांडला आहेच ऋग्वेदकाळाचा संदर्भ या कादंबरीला आहेच वेदमंत्रे त्यातील आशय यांचा त्यात समावेश आहेच

श्री० नरेंद्र कोहली यांनी 'अहिल्योद्धार' या साहित्यकृतीत एका पौराणिक सूत्राचा सध्याच्या म्हणजेच आधुनिक रीतीने अर्थ लावण्याचा प्रयत्न केला आहे. अहिल्योद्धारचा अनुवाद करताना द० पं० लिहितात. 'भपुराणकथा या प्रतीककथा असतात. 'अहिल्ये'च्या बाबतीत पाषाणाची कल्पना हीच एक प्रतीक आहे. अशी नरेंद्र कोहली यांची भूमिका आहे. समाजाची स्थिती हीही पथरासारखीच व स्त्रीविषयक कठोर भूमिका हीसुद्धा दगडा सारखीच ठोकरा खाणारी असते. युगकर्ता पुरुष येतो. व समाजातील विचारात दृष्टीकोनात बदल घडवून आणतो. अहिल्येच्यासंदर्भात श्री० कोहली यांनी जो अर्थ लावला आहे. तसाच त्यांनी याच कथेवर आधारित ज्या चार कादंबऱ्या लिहिल्या. त्यात लावला आहे. तो कुणाला पटेल वा पटणार नाही पण उद्धारामागे दृष्टेपणा असतो व दृष्टिकोनातून अवतार कल्पना जन्म घेते. ही ती भूमिका आहे. यासंदर्भात श्री० कोहली यांची भूमिका मला मान्य झाली. त्यांचा संबंध रामकथेच्या विश्लेषणाच्या बाबतीत मी सहमत नसलो तरी या कथेच्या लेखनातून श्री० कोहली यांनी पौराणिक कथेला एक चांगले परिणाम दिले आहेत. असे माझे मत झाले आहे.'^{१८}

श्रीमती जिलानी बानो ह्या हैदराबादस्थित एक उर्दू साहित्यातील प्रसिद्ध लेखिका आहेत. त्यांनी त्यांचे एम० ए० पर्यंतचे शिक्षण उर्दू भाषेतून घेतले. त्यांनी १९५४ पासून आपल्या लेखनास प्रारंभ केला. त्यांच्या 'पूर्वसंचित' 'पथर का जिगर', 'पाषाणकोश', 'बारिशेंसंग', 'पाषाणवृष्टी' या कादंबरीचा द० पं० नी मराठीमध्ये अनुवाद केला आहे. बानो यांच्या 'पूर्वसंचित' या कादंबरीचा मराठी अनुवाद द० पं० जोशी यांनी 'पंचधारा'च्या जुलै-सप्टेंबर १९८३ च्या अंकात केला आहे. तर ऑक्टोबर-डिसेंबर १९७९ व ऑक्टोबर-डिसेंबर १९८० च्या 'पंचधारा'च्या अंकात 'पथर का जिगर' या कादंबरीचा 'पाषाणकोश' या नावाने अनुवाद केला आहे. त्याचसोबतच जानेवारी-जून १९८९ व जानेवारी-मार्च १९९०च्या 'पंचधारा'च्या अंकात श्रीमती जिलानी बानो यांच्या 'बारिशेंसंग' या कादंबरीचा 'पाषाणवृष्टी' या नावाने मराठी अनुवाद केला आहे. द० पं० नी त्यांच्या अनुवादित साहित्यकृतीचे 'पाषाणत्रय' म्हणून स्वतंत्र ग्रंथाच्या रूपाने 'मराठी साहित्य परिषदे'च्या माध्यमातून प्रकाशनही केले आहे.

'पाषाणत्रय' ग्रंथातील अनुवादित साहित्यकृतींचा अनुवाद करण्यामागे जोशी यांचा कोणता विचार मनोदय होता हे व्यक्त करताना लिहितात की वेगवेगळ्या भाषेतले मात्र मराठी साहित्यामध्ये अभाव असणारे विचारसूत्र, विचार, विषयकक्षा या अनुवादाच्या माध्यमातून वाचकांसमोर मांडण्याचा प्रयत्न याद्वारे करण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्याविषयी ते लिहितात. 'भतीनही कादंबऱ्यांची निवड व अनुवाद करताना जे काही मनात घोळत होते ते वाचकांसमोर ठेवले ते ही वाचकांशी संवाद

करण्याच्या हेतूने कुणाला काही सांगावे शिकवावे ह्या भूमिकेला वाङ्मयक्षेत्रात वैचारिक क्षेत्रात स्थान नाही ज्याने त्याने हवे तर शिकावे किंवा सोडून द्यावे पण प्रबोधनाच्या कल्पनेला अधिक न ताणणेच बरे ही आमच्या सगळ्या वाङ्मयीन भूमिकेतील एक धारणा आहे हा संवाद आकलनाच्या दृष्टीने स्वतःला व इतरांना पुढे नेणारा असावा त्या संवादाला चर्चेचे रूप यावे व त्यातून बृहतर समाधानाचे भाग्य आपणाला व इतरांना लाभावे हाच आमचा स्वार्थ व हाच आमचा परमार्थ!''^{१९} प्रस्तुत विवेचनावरून दण्डपं नी केलेल्या लेखनप्रपंचाचा प्राणच हाती गवसतो त्यांनी अनुवाद का केला अनुवाद करताना त्यांची मनोभूमिका कशी होती त्यातून काय अपेक्षित होते अनुवादातून वाचकापर्यंत काय न्यायचे होते इत्यादी सर्वच बाबींचा उलगडा वरील अवतारणांतून होतो

‘मराठी साहित्य परिषद’ आंध्रप्रदेशचे भूतपूर्व अध्यक्ष न्याय गोपाळराव एकबोटे हे एक यशस्वी वकील आदर्श न्यायमूर्ती सच्चा सार्वजनिक नेता कुशल मुत्सद्दी कर्तबगार मंत्री बहुभाषा पंडित व भाषाविषयक प्रश्नांचे व्यासंगी अभ्यासक होते मराठवाडा हैदराबादचे ७० वर्षे राजकारण समाजकारण अनुभवले आणि घडवलेसुद्धा न्यायदान राजकारण कायदा व्यवहार शिक्षणव्यवहार ग्रंथालय चळवळ हैदराबादमधील मराठी-अमराठीचे संस्थात्मक कार्य बालशिक्षणाची चळवळ हिंदीभाषेच्या व्यवहाराबाबतीतला खटाटोप इत्यादी अनेक प्रश्नावर त्यांनी जीव तोडून मेहनत घेतली त्यांच्या व्यक्तिमत्त्व वा दातृत्वाविषयी दण्डपं ‘संवाद आणि संघर्ष’ या ग्रंथात लिहितात आपणांस सार्वजनिक कामासाठी वेळ नाही हे वाक्य ६० वर्षात त्यांच्या तोंडून कधीही कुणी ऐकले नाही वेळ मिळत नसतो तो काढावा लागतो काढलाच पाहिजे कधी कधी साध्या क्षणांनाही ऐतिहासिक महत्त्व असते याचे भान ठेवून कृती करण्यास उद्युक्त असणारे त्यांचे व्यक्तिमत्त्व हे समाजाचे भलेच करणारे ठरले त्याची नोंद झालेली नाही या आठवणीतही त्यांनी केली नाही ही उणीव आम्हाला जाणवते पण त्याची पूर्तता करणे म्हणजे गेल्या ५०.७५ वर्षांचा इतिहास निराळ्या दृष्टीने लिहिणे ते काळाचे गणित म्हणून या पुस्तकांची जोडता आले नाही याची आम्हाला खंत आहे पण इलाज नव्हता असेल त्या परिस्थितीत ही त्यांचे व त्यांच्या कार्याचे स्मरण रहावे म्हणून हे आत्मचरित्र जसे आहे त्या स्वरूपात मांडणे आम्हाला आवश्यक वाटले’’^{२०}

डॉ. शिवराम कारन्त यांनी समाजाला उपकारक ठरतील अशा अनेक विषयांवर लेखन केले तसेच त्यांनी अनेक ग्रंथांचे संपादनही केले त्यांचा वावर कुक्कुटपालन समाजविज्ञान खगोलविज्ञान वैचारिकी चित्रकला छायाचित्र शिल्पकार नृत्यदिग्दर्शन शेती मुद्रण प्रकाशन अशा अनेक क्षेत्रात पाहावयास मिळतो त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा परिचय करून देणारा लेख ‘पंचधारा’च्या १९७८

च्या अंकात डॉ० एम० एस० कृष्णमूर्ति यांनी लिहिला आहे० त्याचाच मराठी अनुवाद द० पं० नी केला आहे० शिवराम कारन्त त्यांच्या लेखनातील वैविध्यपूर्णताही त्यांच्या जगण्यातील अनुभव घेण्याच्या प्रकृतीतून आलेली आहे० त्यांचा अनेक विषयातील विचारसंचार व लेखनसंचार त्यांच्या अनाकलनीय व्यासंगाची साक्ष देतो० असे खूप थोडे साहित्यिक व विचारवंत आहेत० ज्यांनी डॉ० शिवराम कारन्त यांच्याप्रमाणे अधिकाधिक विषयाच्या आकलनातून लेखन केले० असा अवलिया वाटावा अशा साहित्यिकाचा विस्तृत परिचय कृष्णमूर्ति यांनी 'कन्नड साहित्यसम्राट डॉ० शिवराम कारन्त' या लेखात करून दिला होता० तोच द० पं० नी 'पंचधारा'च्या अंकात मराठी अनुवादाच्या रूपाने मराठी वाचकांसमोर सादर केला०

बंगाली भाषेतील एक साहित्यिक म्हणजे शरच्चंद्र हे होय० त्यांच्याविषयी० त्यांच्या साहित्याविषयी एकूणच त्यांच्या साहित्यिक व्यक्तित्वाचा आढावा घेणारा लेख विष्णु प्रभाकर यांनी 'शरच्चंद्र सुधारक होते का' या शीर्षकाने लिहिला आहे० शरच्चंद्र व त्यांच्या वाङ्मय बंगाली भाषेत आहे० त्याची ओळख मराठी वाचकांना द० पं० जोशी यांनी या साहित्याचा मराठीत अनुवाद करून दिली० भारतातीलच नाही तर जगभरातील समाजसुधारकांचा आपण आढावा घेत गेलो० तर सुधारणाविषयक मते मांडणाऱ्याचा थोडा छळ झाला नाही० अनेकांच्या जीवावर बेतले आहे० महाराष्ट्र व मराठीतील महात्मा फुले० र० धो० कर्वे० डॉ० आंबेडकर अशी वानगीदाखल नामावली सांगता येईल० याच धारणेतून विष्णु प्रभाकर यांनी शरच्चंद्र यांचे चरित्र व सदर लेख लिहिला असावा० आणि हे मौलिक विचार जे सर्वसामान्य वाचकांना विचारप्रवण करण्यात उपयोगी पडतात० तेच मराठीत अनुवादीत करून द० पं० जोशी यांनी मराठी वाचकांसमोर ठेवले आहे०

उर्दू साहित्यातील मखदूम यांच्याविषयीच्या लेखांचा द० पं० जोशी यांनी अनुवाद केला होता० या लेखनप्रपंचामुळे उर्दू सारख्या भाषेतील साहित्य मराठी वाचकांना परिचित होतेच० त्यासोबतच उर्दू साहित्यामधला 'प्रगतिवाद'ही समोर मांडण्याचा हा प्रयत्न म्हणून त्याकडे पाहता येईल०

डॉ० इक्बाल यांच्या साहित्याचाही त्यांनी अनुवाद केला आहे० त्यांनी डॉ० सय्यद वहीदुद्दीन यांनी लिहिलेल्या लेखाचा अनुवाद केला आहे० या लेखाचा विषय हा जागतिक तत्वज्ञान० सर्वसामान्यांची आकलनकक्षा० तत्ववेत्त्याची जबाबदारी या संदर्भात आहे० तत्वज्ञान जरी जागतिक ज्ञान० शहाणपण कवेत घेणारे आहे मात्र या ठिकाणी प्रस्तुत संशोधकाचा उद्देश वेगळा असल्याकारणाने इक्बाल यांच्या विचारांच्या खोलीपर्यंत जाण्यासाठी मर्यादा पडतात० याठिकाणी द० पं० नी अनुवादित केलेल्या साहित्याचा मागोवा घेणे अपेक्षित असल्यामुळे त्या विषयात घुसण्याचे प्रयोजन नाही० इक्बाल यांनी

आपल्या तत्त्वविचारातए साहित्यविचारात पारंपरिकता व आधुनिकता या दोन ध्रुवासंबंधी आपले विचार मांडले आहेतए यात पारंपरिकता किंवा आधुनिकता यापैकी कशाच्याही समर्थनाचा पुरस्कार न करता जे आहेए जे जसे आहेए तसेच वाचकांसमोर मांडण्याचा प्रयत्न केला आहेए या विचारांचा मराठी वाचकांना ओळख करून देण्याच्या हेतूनेच दए पं नी त्याचा अनुवाद केला आहेए

समारोप

दए पं जोशी यांनी अनेक भाषेतील दर्जेदार साहित्याचाए कलाकृतीचा अनुवाद करून त्याची मराठी साहित्यालाए वाचकाला ओळख करून दिलीए एकाच विषयाला साहित्यप्रकाराला स्वतःला बांधून न घेता अनुवादातील वैविध्य हे दए पं जोशी यांच्या अनुवादित साहित्याचे वैशिष्ट्य आहेए काव्यए कादंबरीए व्यक्तिचित्रणए नाटकए आत्मकथनए पत्रे इए साहित्याचा त्यांनी अनुवाद केलाए

दए पं जोशी यांचा पिंड काही कविचा नव्हताए तरीसुद्धा त्यांनी गालिबए मखदूमए सरदार जाफरीए कैफ आझमीए सच्चिदानंद अशा कवींच्या काव्याचा अनुवादादी लेखनातून त्यांचा काव्याविषयी असणारा व्यासंग दिसून येतोए मूळ काव्यविचाराला बाधा न होऊ देता त्यांनी त्या साहित्यकृतींची उत्तम भाषांतरे केली आहेतए त्यांनी संबंधित कवीचे विचार मराठीभाषीकांपर्यंत पोहचवण्याचे काम यथार्थपणे पार पाडले आहेए

प्रगतशील साहित्य समजून उमजून असेल किंवा अन्य कारणांनी असेलए पण काळाच्या गतीशी जुळवून घेत आलेए कालगतीच्या स्पंदनांचा स्वीकार करीत जे साहित्य वाटचाल करते ते कुणा विचारसरणीला आरंभकाळी धरून होतेए म्हणून ते बटिक होते वा असतेए असे मानण्याचे काहीच कारण नाहीए प्रगतिशील साहित्य चळवळीचे ते बलस्थान होते व आहेए या संदर्भातील साहित्यिक व त्यांच्या साहित्यिक कर्तृत्वावर प्रकाश टाकला जावाए त्यांनी साहित्यप्रेमासाठी काय व कोणत्या खस्ता खाल्ल्याए हे वाचकांसमोर येणे न्यायोचित ठरेलए म्हणूनच उर्दू साहित्यातील अध्वर्यू ठरणारे मिर्झा गालिबए सरदार जाफरी यांच्या पत्रांचा मराठीत अनुवाद दए पं जोशी यांनी केला असून तो स्वतंत्र ग्रंथाच्या रूपाने 'मिर्झा गालिब व सरदार जाफरी यांचे निवडक पत्रे' या शीर्षकाने छापला आहेए

संदर्भसूची:

१ए आत्मसिद्धए नंदिनीए 'मराठी अनुवादाची नगरी'ए 'मराठी भाषा संचित आणि नव्या दिशा'ए
संपादक: डॉए पीए डीए पाटीलए पुणेए जानेवारी २०१६ए प्रथमावृत्तीए पृष्ठ क्रए ३३२ए

२० तत्रैव पृष्ठ क्र० ३३३०

३० जोशी संजय 'मराठीतले अनुवादरू एक लेखाजोखा' साप्ताहिक साधना ३१ जानेवारी २०१५

४० जोशी द० पं० 'माझे जीवन.माझी कविता' पंचधारा वर्ष ५१ वे अंक.चौथा जानेवारी.मार्च २००९ पृष्ठ क्र० ५८

५० रईस कुमर 'कैफी आझमी यांच्या काव्यनिर्मितीचा प्रवास' पंचधारा वर्ष ४४वे अंक. तिसरा ऑक्टोबर.डिसेंबर २००१ पृष्ठ क्र० २२.२३

६० भल्ला आलोक्य 'भारताच्या विभाजनाचा इतिहास स्मरण व त्याचे कथासाहित्यातील प्रारूप' पंचधारा वर्ष ४६वे अंक.दुसरा व तिसरा जुलै.सप्टेंबर २००३ पृष्ठ क्र० ९०

७० बानो जिलानीय 'पथराचा राजपुत्र' पंचधारा वर्ष ४०वे अंक. चौथा जानेवारी ते मार्च २००४ पृष्ठ क्र० ०४

८० जोशी द० पं० 'मूळ लेखिका जिलानी बानोद्वय 'पाषाणत्रय' पृष्ठ क्र० ०४.०५

९० तत्रैव पृष्ठ क्र० ०६

१०० दादेगावकर उमा जोशी द० पं० 'संवाद आणि संघर्ष' मराठी साहित्य परिषद आंध्र प्रदेश हैदराबाद प्रथमावृत्ती १५ ऑगस्ट १९९७ पृष्ठ क्र० ०५

